

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 2 (P2)

HUKURI 2009

TIMARAKA: 70

NKARHI: 2 wa tiawara

Papila leri ri na 15 wa tipheji.

SWITSUNDZUXO

1. Hlaya swiletelo leswi nga eka pheji leyi u nga si sungula ku hlamula swivutiso.
2. Xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji leyi landzelaka kutani u fungha tinomboro ta swivutiso swa tibuku leti u dyondzeke hi tona lembe leri. Endzhaku ko endla tano, hlaya swivutiso swoleswo kutani u hlawula leswi u lavaka ku hlamula swona.
3. Papila leri ri na mune wa swiyenge:

XIYENGE XA A: Novhele	(35)
XIYENGE XA B: Ntlangu	(35)
XIYENGE XA C: Swirungulwana/Swihungwana	(35)
XIYENGE XA D: Vutlhokovetseri	(35)
4. Landzelela swiletelo leswi nga eku sunguleni ka xiyenge xin'wana na xin'wana hi vukheta.
5. Hlamula SWIVUTISO SWIMBIRHI NTSENA, hileswaku Xivutiso XIN'WE eka xiyenge xin'wana na xin'wana xa leswimbirhi u swi hlawuleke. Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba lowu nga emakumu ka papila ra swivutiso ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.
6. Nombora swivutiso swa wena tanihilaha swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.
7. Sungula swivutiso swa xiyenge xin'wana na xin'wana eka pheji YINTSHWA u tlhela u nkhwatihata emakumu ka xiyenge xin'wana na xin'wana.
8. Tlula ntila loko u hetile nhlamulo ya xivutiso xin'wana na xin'wana.
9. Tsala hi vurhon'wana (swi saseka no vonaka) u ri karhi u landzelela milawu ya mapeletelo, mahikahatelo na mavumbelo ya swivulwa.
10. Nkarhi lowu pimanyetiweke: Tirhisa timinete ta kwalomu ka 60 eka Xiyenge xin'wana na xin'wana.

XIYENGE XA A: NOVHELE		
HLAMULA XIVUTISO XIN'WE EKA SWIVUTISO LESWIMBIRHI		
NOMBORO YA XIVUTISO	XIVUTISO	TIMARAKA
1. <i>Ndzi ngo tinciki</i> – FA Thuketana	Xivutiso xa xitsalwana	35
KUMBE		
2. <i>Ndzi ngo tinciki</i> – FA Thuketana	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35

KUMBE

XIYENGE XA B: NTLANGU		
HLAMULA XIVUTISO XIN'WE EKA SWIVUTISO LESWIMBIRHI		
NOMBORO YA XIVUTISO	XIVUTISO	TIMARAKA
3. <i>Byokota Madlayisani</i> – MM Marhanele	Xivutiso xa xitsalwana	35
KUMBE		
4. <i>Byokota Madlayisani</i> – MM Marhanele	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35

KUMBE

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA		
HLAMULA XIVUTISO XIN'WE EKA SWIVUTISO LESWIMBIRHI		
NOMBORO YA XIVUTISO	XIVUTISO	TIMARAKA
5. <i>Ximanga xi huma esakeni</i> – SJ Malungana	Xivutiso xa xitsalwana	35
KUMBE		
6. <i>Hambikona</i> – SJ Malungana	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35

KUMBE

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI		
HLAMULA SWIVUTISO SWIMBIRHI NTSENA EKA SWITLHOKOVETSELO LESWI NGA LAHA HANSI		
NOMBORO YA XIVUTISO	XIVUTISO	TIMARAKA
7. <i>Ra dzindza</i> – B Ngobeni	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½
KUMBE		
8. <i>Swa ndzi kweva</i> – B Ngobeni	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½
KUMBE		
9. <i>N'wini wanga</i> – M Malungana	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½
KUMBE		
10. <i>Xirereso xo basa</i> – MM Marhenele	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½

XIYENGE XA A: NOVHELE**NDZI NGO TINCIKI – FA THUKETANA**

SWILETELO:

U languteriwa ku hlamula xivutiso **xin'we** ntsena, xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 1: XITSWALANA

Hlamusela tinxaka ta swimunhuhatwa eka novhele leyi nga laha henhla. Nhlamulo ya wena yi fanele ku va kwalomu ka 250 – 300 wa marito.

[35]**KUMBE****XIVUTISO XA 2: XIKAMBELANTWISISO**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona:

"Yo va manyunyu ya Ntekele ya dina man," ku hlamula Manana Mahime. "Ina, wona ya dina," ku hlamula Manana Nkulunge. "Vatolo va te loko mfenhe yi nantswe vulombe a ya ha kandziyi na le hansi. Ntekele i mfenhe leyi nantsweke vulombe."

- 2.1 Boxa ndhawu leyi vavasati lava va vulavulaka va ri eka yona. (2)
- 2.2 Xana xikongomelo xa ku va va ri eka ndhawu leyi hi xihhi? (4)
- 2.3 Boxa dyondzo ya Ntekele ekerekeni eka siku leri. (3)
- 2.4 Nyika vonelo ra vavasati mayelana na dyondzo ya Ntekele ya siku ekerekeni. (3)
- 2.5 Hlawula nhlamulo yin'we exikarhi ka letimbirhi.
- A Ntekele a a ri mufundhisi ekerekeni ya Rixongile.
- B Ntekele a a ri murhangeri ekerekeni ya Rixongile. (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona:

"Hi ku hlamala mavengelo ya vatswari lava va vona, varhandzani lava, va lavisise mhaka ya kona, kutani va kuma leswaku rivengo ra mindyangu lemimbirhi a ri ri ra khale ..."

- 2.6 Xana varhandzani lava ku vulavuriwaka hi vona i vamani? (2)
- 2.7 Hlamusela xivangelo xa rivengo leri ku vulavuriwaka hi rona. (8)

Hi ku leteriwa hi ntshaho lowu nga laha hansi, hlamula swivutiso leswi landzelaka:

"Movha wu haha tano hi xitarata, pho a ku ri exiehlweni. U te loko Rice a ku movha! O twa hi loko a pfangana na misava."

- 2.8 Xana movha lowu ku vulavuriwaka hi wona, a wu ri wa ka mani naswona a huma kwihi? (4)
- 2.9 Hlamusela leswaku ku pfangana na misava swi vula yini? (2)
- 2.10 Boxa xivangelo xa ku wa ka movha. (2)
- 2.11 Xana Rice ku kala a kumeka eka ndhawu leyi hi nkarhi wolowo a swi lo yini? (3)
- [35]**

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

KUMBE

XIYENGE XA B: NTLANGU**BYOKOTA MADLAYISANI – MM MARHANELE**

SWILETELO:

U languteriwa ku hlamula xivutiso **xin'we** ntsena, xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 3: XITSALWANA

Mindyangu yo tala ya fayeka hikokwalaho ka vugangu na byalwa. Hi ku pfuniwa hi marito lawa, hlamusela timhaka leti humeleleke u kongomisa eka mindyangu ya ntlangu lowu. Nhlamulo ya wena yi fanele yi va kwalomu ka 250 – 300 wa marito.

[35]**KUMBE****XIVUTISO XA 4: XIKAMBELANTWISISO**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona:

Makhanana: (*Loyi nkarhi hinkwawo a a timiyelela leswaku vuxaka bya yena ni Ndhuna byi nga tipaluxi.*) Mina ndzi lo swi vona xikan'we leswaku Ndhuna ya hina yi na tintswalo. Futhi heyi, a va talangi vo fana na nuna loyi.

- 4.1 Boxa ndhawu na nkarhi lowu ximunhuhatwa lexi xi vulavulaka hi wona. (4)
- 4.2 Xana vuxaka lebyi a byi ri kona exikarhi ka ximunhuhatwa lexi na Ndhuna hi byihi? (2)
- 4.3 Boxa swilo leswi Gezani a nga swi nyika Makhanana loko va ta va va ri eka ndhawu leyi. (6)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona:

"Mathebula lexa wena u xi tshembile ngopfu ku tlula na hina tindhuna. Xana xa ku nyika mali yo fana na leyi u yi kumaka eka mina? Na sweswi loko ndzo swi lava ndzi nga ku nyika."

- 4.4 Xana ximunhuhatwa lexi vulavulaka, a xi vulavula na mani? (2)
- 4.5 Boxa ndhawu laha vanhu lava a va huma kona, na leswaku a va ya endla yini endhawini yoleyo. (4)
- 4.6 Hlamusela khombo leri nga humelela loko Mathebula a ta va a humelerile laha a va ri kona. (6)

- 4.7 Xana hi ku vona ka wena, matikhomelo ya Makhanana tanihi manana ya amukeleka ke? Nyika timhaka tinharhu ku seketela nhlamulo ya wena. (8)
- 4.8 Kombisa ku yelana ka mahanyelo ya Mavundza na ya Makhanana. (3)
[35]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

KUMBE

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA**NDZI NA TIMFANELO – SJ MALUNGANA NA NJ MALULEKE**

SWILETELO:

U languteriwa ku hlamula xivutiso **xin'we** ntsena, xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 5: XITSALWANA***Ximanga xi huma esakeni – SJ Malungana***

"Hambi wo famba enkoveni lundza ri ta vonaka."

Hlamusela leswi xivutiso lexi xi nga laha henhla xi vulaka swona u ri karhi u kongomisa eka timhaka leti nga humelela exiticini xa maphorisa xa Mkhuhlu.

[35]**KUMBE****XIVUTISO XA 6: XIKAMBELANTWISISO*****Hambikona! – SJ Malungana***

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona:

"Mavila, tanihi nsati wa murhangeri, a swi n'wi boha ku hlamusela nhlengeletano leswaku mufundhisi u yile kwihi. Mhaka leyi a yi n'wi tikela swinene ..."

- 6.1 Boxa vito ra Murhangeri loyi ku vulavuriwaka hi yena laha henhla. (2)
- 6.2 Hlamusela lexi a xi chavisa Mavila ku byela nhlengeletano laha Mufundhisi a a yile kona. (2)
- 6.3 Boxa vito ra kereke leyi Mavila a a fanele ku yi hlamusela. (1)
- 6.4 Xana ximunhuhathwankulu eka xirungulwana lexi i mani? Seketela nhlamulo ya wena. (8)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona:

"Vulambi se a a hundzukile hlonga ra tipolitiki. A a nga ha tshami na le kaya."

- 6.5 Xana loko mutsari a ku Vulambi a a hundzukile hlonga ra tipolitiki a a vula yini? (3)
- 6.6 Boxa xivangelo lexi a xi endla leswaku Vulambi a nga ha tshami na le kaya. (4)

6.7 Xana loko ngi a ku ri wena Vulambi loyi a a fanele ku hlawula xin'we exikarhi ka ku ya ekerekeni u tshika ku ya eka vandla ra tipolitiki ra NAN, KUMBE ku ya eka vandla ra tipolitiki ra NAN, u tshika ku ya ekerekeni, a wu ta hlawula yini? Seketela nhlamulo ya wena. (6)

6.8 Xana Beauty u n'wi pfunise ku yini Mavila eka xiphiko lexi a a ri na xona? (4)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona:

"Kereke yi lo na huma, hiloko nhlengeletano yi sungula. "Xana i ntiyiso leswaku Tatana Shitlhangu hi n'wina a mi rhangerile ntlawa wa NAN wa tipolitiki ke? Loko swi nga ri tano swi ta vula leswaku xitulu xa vufundhisi xa ha ri xa n'wina."

6.9 Boxa loyi a nga vula marito lawa na ndhawu laha a a tshama kona. (4)

6.10 Hlawula nhlamulo yin'we exikarhi ka leti landzelaka:

A Loko kereke yo kumisisa leswaku Vulambi Shitlhangu hi yena murhangeri wa vandla ra NAN u ta tshikisiwa ntirho wa vufundhisi.

B Loko kereke yo kumisisa leswaku Vulambi Shitlhangu hi yena murhangeri wa Kereke, u ta engeteleriwa muholo. (1)

[35]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

KUMBE

XIYENGE XA D: VUTHLOKOVETSERI**SWILETELO:**

U languteriwa ku hlawula swivutiso **swimbirhi**, u hlamula swona **ntsena**.

XIVUTISO XA 7: XITLHOVOTSELO XA RA DZINDZA – B NGOBENI

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona:

1	Mindyangu ya namuntlha yi khome hi ritukulu,
2	Yi orha switiko swa khombo,
3	Ndlati ya madzolonga ya baleka,
4	Xipulula xi tshikele mandza ya xona emindyangwini,
5	Mindyangu yo khoma timbilu loko ri dzindza ri hatima.
6	Tinxangu ta mindyangu ti khomisa nsululwana,
7	Namuntlha emindyangwini ku handza n'hwari,
8	Matsune na nkata a yi vhikeki,
9	Yi minya ku minya,
10	Ku sala switlakati swa swikete na maburuku.
11	Mahlo yanga ya phutsela hi riphimela,
12	Ku vona mitsumbu ya ndyangu yi lo nhavululu!
13	Bombo ra namuntlha ra nuha,
14	I bombo muni ro bomba hi xikhohlolarifu,
15	Tinhlampfu ta xona ti dlidlimbetela vukati emasirheni.
16	I nkuzi muni yo loko ti gomolana,
17	Yi yayarhela ntlhambi hinkwawo bi!!
18	Ni mugulugudela wa marhole wo hava xisandzu wu kukuriwa,
19	Ku sala xivala na migoqo ya tingana,
20	Hakunene mapapa ya fuwe mpfula na ndlati.
21	Mindyangu i mpfurhampfurha,
22	Wun'wana u ri xa n'hwari loko wun'wana a ku xa nkengere,
23	Tinghumendlana ta tiko tshovani swiphundla mi timela nhova,
24	Layani tinhloko ta mindyangu ti ta kota ku vohla vukari,
25	Hikuva minete yin'wana na yin'wana xigitsi xi hlanta rifu emindyangwini,
26	Vatshiveri na swiciwana va dyela enghinghiyeni,
27	Swihlungwana swi fihle swo tala,
28	Phela mpfula ya xihangu yi siya maphokolo emindyangwini.

SWIVUTISO:

- 7.1 Hi mitila minharhu, nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (3)
- 7.2 Mutlhokovetseri u vula yini loko a ku: "Ra dzindza?" (2)

- 7.3 Mutlhokovetseri u vula yini hi ntila wa 24, lowu nge: "Layani tinhloko ta mindyangu ti ta kota ku vohla vukari?" (2)
- 7.4 Ntila wa 13, lowu nge: "Bombo ra namuntlha ra nuha" wu ku tisela miehleketo muni? (2)
- 7.5 Mutlhokovetseri u vula yini loko a ku: "Swihlungwana swi fihle swo tala?" (Xiya ntila wa 27) (2)
- 7.6 Nyika nhlamuselo ya masiku hinkwawo ya rito "vatshiveri". Xana eka xitlhokovetselo lexi vatshiveri ku vuriwa vamani? (Xiya ntila wa 26) (2½)
- 7.7 Hi wahi marito mambirhi lawa mutlhokovetseri a nga ma tirhisa ku vula xibamu? (2)
- 7.8 Hi yih dyondzo leyi u yi kumaka eka xitlhokovetselo lexi? (2)

[17½]

KUMBE**XIVUTISO XA 8: XITLHOVOTSELO XA SWA NDZI KWEVA – B NGOBENI**

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona:

1	Nxavo wa mafurha wu gonya n'hweti na n'hweti,
2	Vachayeri van'wana va paka swipandzamananga etigaraji,
3	Ivi va ba hi nenge,
4	Swo tiyela hi lava xikhwama xo enta,
5	Vachayeri vo rila yi oma,
6	Hikuva nxavo wo gonya wu gonyile.
7	Hambi vakhandziyi ri va xele kambirhi,
8	Loko u teka rendzo u fanele wo halaka,
9	Hikuva mabazi na mathekisi swi minya swikhwama swa vona,
10	Mikhamu yo nuha yo mbvee!
11	Lexi ndzi kwevaka i rivilo ro gonya ka mafurha,
12	Yi khupuka hi ntsengo wo bumbula.
13	Leswi swi vangela rixaka ku kecela hi vutomi,
14	Riendzo ri kukurheta xuma xo vonaka,
15	Va boheka ku ya xokola na leyi a va yi khonetile lomo,
16	Leyi a yi ri ya ndzindzakhombo,
17	Mbilu yanga ya fufunha,
18	Swi tsandze valava va nga fumbarhela xuma xo nona,
19	Va kale va wa mapa.

SWIVUTISO:

- 8.1 Hi mitila minharhu, nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (3)
- 8.2 Mutlhokovetseri u vula yini loko a ku "Swa ndzi kweva?" (2)
- 8.3 Nyika nhlamuselo ya masiku hinkwawo ya rito "kecela". Xana laha ka xitlhokovetselo ri vula yini? (Xiya ntila wa 13) (3)
- 8.4 Ntila wa 17, lowu nge: "Mbilu yanga ya fufunha" wu ku tisela miehleketo muni? (2)
- 8.5 Vanhu va xikhwama xo enta i vanhu va njhani? (Xiya ntila wa 4) (2)
- 8.6 Ku ba hi nenge swi vula yini? (Xiya ntila wa 3) (1½)
- 8.7 Xana mali ya ndzindzakhombo hi leya njhani? (Xiya ntila wa 16) (2)
- 8.8 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumaka eka xitlhokovetselo lexi? (2)

[17½]**KUMBE****XIVUTISO XA 9: XITLHOVOTSELO XA N'WINI WANGA – M MALUNGANA**

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona:

1	Ndzi n'wana wa wena Yehovha,
2	Ndzi wa wena Tatana,
3	Ndzi hlangana na mitlhamu leyi rhiyiweke,
4	Yin'wana yi ndzi phasa ndzi nga ehleketangi,
5	Kambe a ndzi ku rivali,
6	Vito ra wena ri dzimile timitsu embilwini ya mina.
7	Ndzi pfa ndzi chochovela enhoveni ndzi nga titwangi,
8	Ndzi pfa ndzi tikuma etiveni ra mitwa ya lunya,
9	A hi ku rhandza ka mina Tatana,
10	Ko va vuvabyi bya xitshuketa,
11	Ndzi phule ephungulweni Tatana.
12	Mavabyi ya mina ya mahanyelo i matutu vana va Ntavasi,
13	Ndzi pfa ndzi tikuma eka mahanyelo yo vindluka,
14	Kambe a hi ku rhandza ka mina,
15	I Sathana xi nga na mavondzo.
16	Ndzi twele vusiwana Yehovha,
17	Ndzi ricece ra wena

SWIVUTISO:

- 9.1 Hi mitila minharhu, nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (3)
- 9.2 Hi swi tivisa ku yini leswaku xitlhokovetselo lexi i xikhongelo? (2)
- 9.3 Eka ntila wa 4, mutlhokovetseri u vula yini loko a ku: "Yin'wana yi ndzi phasa ndzi nga ehleketangi?" (2)
- 9.4 Ntila wa 3, lowu nge: "Ndzi hlangana na mitlhamu leyi rhiyiweke" wu ku tisela miehleketo muni? (2)
- 9.5 Xana ku phuriwa ephungulweni swi vula yini? (Xiya ntila wa 11) (2)
- 9.6 Tshaha ntila lowu kombaka leswaku mutlhokovetseri a nga lavi ku va na vutihlamuleri bya mahanyelo ya yena, u tlhela u vula leswaku u lumbeta mani eka mhaka leyi. (2½)
- 9.7 Eka ntila wa 7, mutlhokovetseri u vula yini loko a ku: "Ndzi pfa ndzi chochovela enhoveni ndzi nga titwangi?" (2)
- 9.8 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumaka eka xitlhokovetselo lexi? (2)

[17½]**KUMBE****XIVUTISO XA 10: XITLHOVOTSELO XA XIRERESA XO BASA – MM MARHANELE**

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona:

1	Xi basile xireres a xi lo paa!
2	Wonge xo hlamba hi ntswamba,
3	Kambe vumunhu bya xona bya kanakanisa.
4	Xireres a xo basa a hi huku;
5	Xi bebule vutlhari bya makondlo,
6	Lebyo luma byi pfurheta.
7	Xireres a xo basa a hi xinkenkela;
8	Xo va mamba yo fundza vuxungu;
9	Yi zula na byona kambe a byi yi dlayi.
10	Xireres a xo basa a hi nchumu no va nchumu;
11	Vutomi bya xona byi dluvekeriwe evuhuzeni;
12	Vuhuza byo "chomana" na va'soro.
13	Loko u fuwe lexo basa paa!
14	Hambi wo xi fungha wo tlanga ni nketani;
15	Vupapa bya xona byi ta ku papaxarisa.

16	Loko wo xi sala endzhaku xihandzamatala lexi,
17	U landzelela masema ya la xi handzelaka kona swikukwana,
18	U hembile vutomi byi ta ku wimba u ku gibidii!
19	Xirereso xo basa paa; i noto,
20	Swa antswa u sevelana na lexa ntima dzwii!
21	Kumbe lexa ritshuri xi nga ta ku nyika nhloko.

SWIVUTISO:

- 10.1 Hi mitila minharhu, nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (3)
- 10.2 Mutsari u vula yini hi mitila lemimbirhi ya 5 na 6, leyi nge:
"Xi bebule vutlhari bya makondlo,
Lebyo luma byi pfurheta?" (3)
- 10.3 Xana ntila wa 8, lowu nge: "Xo va mamba yo fundza vuxungu," wu ku tisela miehleketo muni? (2)
- 10.4 Vula leswaku eka vutomi bya masiku hinkwawo, xihandzamatala ku vuriwa yini, u tlhela u vula leswaku hi xihandzamatala lexi mutlhokevetseri a vulaka xona eka xitlhokovetselo lexi. (Xiya ntila wa 16) (2)
- 10.5 Hi ku vona ka mutlhokovetseri, hi xihandzamatala lexi xi nga kona eka xitlhokovetselo lexi? (2)
- 10.6 Ku sevelana swi vula yini? (Xiya ntila wa 20) (1½)
- 10.7 Xana vuhuza i yini? (Xiya ntila wa 11) (2)
- 10.8 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumaka eka xitlhokovetselo lexi? (2)

[17½]**NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35****NTSENGO WA TIMARAKA: 70**

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO U HLAURILE SWIVUTISO HI MFANELO

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungho wa gwaju ku kombisa leswaku u hlawurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

NONGONOKO WO TIKAMBA			
XIYENGE	NOMBO-RO YA XIVUMBE-KO	NOMBORO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA GWAJU (√)
KUMBE			
A: NOVHELE (Xitsalwana kumbe Swivutiso swa xikambelantwisiso)	1 – 2	1	
KUMBE			
B: NTLANGU (Xitsalwana kumbe Swivutiso swa xikambelantwisiso)	3 – 4	1	
KUMBE			
D: SWIRUNGU-LWANA	5 – 6	1	
C: SWITLHOKO-VETSELO	7 – 10	2	
NHLAYO HINKWAYO YA SWIVUTSO LESWI U FANELEKE KU SWI HLAMULA		2	